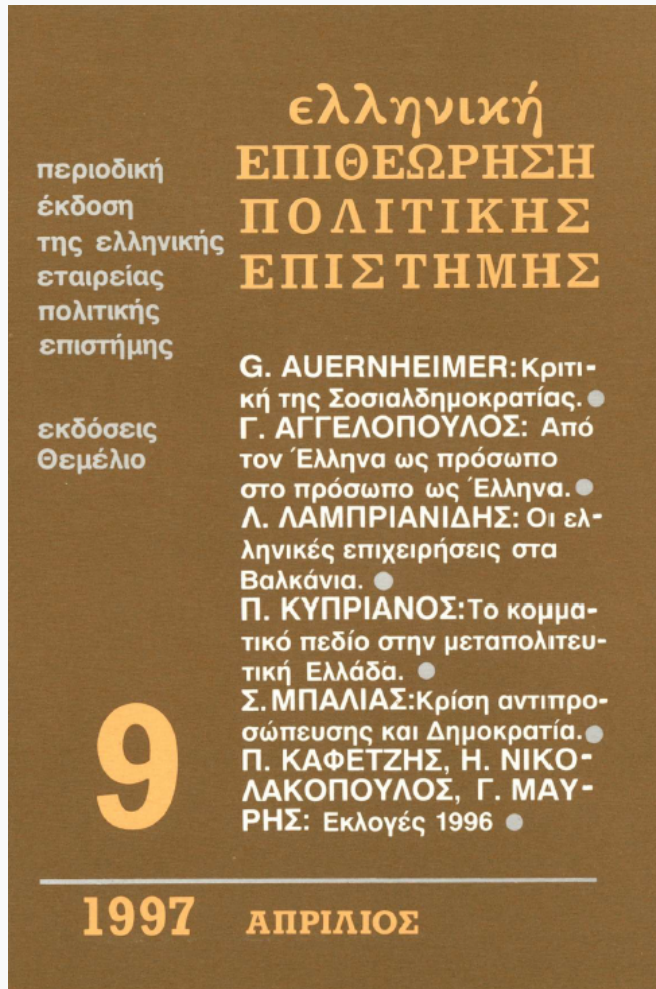

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 9 (1997)

«Αποφασισμένοι» και «αναποφάσιστοι»: Η συμβολή των δημοσκοπήσεων έξω από τα εκλογικά τμήματα στην ανάλυση της ψήφου

Ηλίας Νικολακόπουλος

doi: [10.12681/hpsa.15232](https://doi.org/10.12681/hpsa.15232)

Copyright © 2017, Ηλίας Νικολακόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Νικολακόπουλος Η. (2017). «Αποφασισμένοι» και «αναποφάσιστοι»: Η συμβολή των δημοσκοπήσεων έξω από τα εκλογικά τμήματα στην ανάλυση της ψήφου. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 9, 197-207. <https://doi.org/10.12681/hpsa.15232>

«ΑΠΟΦΑΣΙΣΜΕΝΟΙ» ΚΑΙ «ΑΝΑΠΟΦΑΣΙΣΤΟΙ»:

**Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΚΟΠΗΣΕΩΝ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΑ
ΕΚΛΟΓΙΚΑ ΤΜΗΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΨΗΦΟΥ**

Οι πολιτικές έρευνες στην Ελλάδα διαθέτουν ήδη μια μακρά ιστορία και, ιδίως τα τελευταία δέκα χρόνια, έχουν αρχίσει να συγκροτούν μια αρκετά στέρεη μεθοδολογία και έχουν κατακτήσει μια συνεχώς αυξανόμενη αξιοπιστία. Η διαπίστωση αυτή επιβεβαιώθηκε και στις πρόσφατες εκλογές, όπου το σύνολο σχεδόν των δημοσκοπήσεων της τελευταίας περιόδου, έστω και με μικρές αποκλίσεις και διαφοροποιήσεις, κατέγραψε με σχετική ακρίβεια τις κυριότερες τάσεις της κοινής γνώμης. Ακριβώς όμως γι' αυτόν το λόγο, είναι απολύτως αναγκαίο ο κλάδος των πολιτικών ερευνών να επινοήσει και να δοκιμάσει νέες μεθόδους και τεχνικές κριτικού αυτοελέγχου, οι οποίες να συμβάλουν στην καλύτερη κατανόηση της σύγχρονης πολιτικής πραγματικότητας.

Η έρευνα-panel του ΕΚΚΕ, σε συνδυασμό με τη «δημοσκόπηση έξω από τα εκλογικά τμήματα» που οργάνωσε το Mega Channel, σε συνεργασία με τις εταιρείες BVA και Opinion, προσφέρουν ορισμένα ιδιαίτερος διαφωτιστικά στοιχεία για να μελετηθεί, κάτω από μια νέα οπτική γωνία, μία από τις εγγενείς και συχνά ανυπέροβλητες δυσκολίες, τις οποίες καλείται να αντιμετωπίσει η μεθοδολογία των πολιτικών ερευνών – δηλαδή, η διαφορά μεταξύ της πρόθεσης ψήφου και της πράξης της ψήφου.

1. Στην πρόσφατη έρευνα του ΕΚΚΕ, οι απαντήσεις που δόθηκαν στην ερώτηση για την *πρόθεση ψήφου* (την περίοδο 3-13/9) μπορούν να ελεγχθούν και να αναλυθούν με βάση τη μετεκλογική καταγραφή της *πράξης της ψήφου*. Τα σχετικά ευρήματα είναι εντυπωσιακά:

* Ο Ηλίας Νικολακόπουλος είναι Αναπληρωτής Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Από τα 803 συνολικά άτομα –για τα οποία υπάρχουν απολύτως διευκρινισμένα στοιχεία σχετικά με την ψήφο και την πρόθεση ψήφου (εξαιρώντας δηλαδή όλα τα ΔΓ/ΔΑ, δεν ψήφισα κλπ. και στις δύο φάσεις της έρευνας)– μόνο για τα 617 η αρχική πρόθεση ταυτίζεται με την τελική πράξη. Με άλλα λόγια, για το 23% του δείγματος, η πράξη της ψήφου ήταν διαφορετική από την αρχική πρόθεση που καταγράφηκε δύο βδομάδες πριν από τις εκλογές.

Η μελέτη αυτής της διαπιστωνόμενης ρευστότητας είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα για την κατανόηση του εκλογικού αποτελέσματος και της διαδικασίας παραγωγής του. Τα 186 άτομα, που ψήφισαν διαφορετικά από την πρόθεση που διατύπωναν στις αρχές Σεπτεμβρίου, χωρίζονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες – και ορισμένες υπολειμματικές υποπεριπτώσεις:

Στην πρώτη (και πιο κλασική) κατηγορία ανήκουν 56 άτομα, τα οποία είχαν ψηφίσει τον Οκτώβριο του 1993 τα δύο μεγάλα κόμματα (38 ΠΑΣΟΚ και 18 Ν.Δ.), αλλά, στις αρχές Σεπτεμβρίου, διατύπωναν πρόθεση ψήφου για διάφορα μικρά κόμματα, και τελικώς επανέκαμψαν στην παλαιά τους προτίμηση. Οι πιο συμπαγείς υπο-ομάδες σε αυτή την κατηγορία είναι:

α) Είκοσι ψηφοφόροι του ΠΑΣΟΚ το '93 (δηλαδή, περίπου το 1/20 της τότε εκλογικής του δύναμης), οι οποίοι δήλωναν στις αρχές Σεπτεμβρίου ότι θα ψηφίσουν ΔΗΚΚΙ, αλλά τελικά επανέκαμψαν στο ΠΑΣΟΚ. Πρόκειται για μια πολλαπλώς διαπιστωμένη τάλαντευση, που περιορίσε τελικώς το ΔΗΚΚΙ στο 4,4%, όταν οι αρχικές προεκλογικές δημοσκοπήσεις τού απέδιδαν μια δυναμική που μπορούσε να υπερβεί το 6%. Είναι χαρακτηριστικό ότι από τα 53 άτομα με πρόθεση ψήφου ΔΗΚΚΙ στις αρχές Σεπτεμβρίου και διαπιστωμένη τελική ψήφο, μόνον τα 21 ψήφισαν ΔΗΚΚΙ, άλλα 21 ψήφισαν ΠΑΣΟΚ και 11 διασπάρθηκαν σε διάφορα κόμματα (5 Ν.Δ., 4 ΣΥΝ, 1 ΚΚΕ και 1 Άλλο). Τις απώλειες αυτές μόνον εν μέρει μπορεί να αναπληρώσει το ΔΗΚΚΙ, κυρίως από άτομα που στις προεκλογικές δημοσκοπήσεις κατατάσσονται στο χώρο της «αδιευκρίνιστης ψήφου» (10 από «Άλλο», Άκυρο/Λευκό, ΔΓ/ΔΑ).

β) Μία δεύτερη συμπαγή υπο-ομάδα αποτελούν 13 ψηφοφόροι της Ν.Δ. (το 1993), οι οποίοι δήλωναν πως θα ψηφίσουν «Άλλο» ή Άκυρο/Λευκό και επανέκαμψαν όλοι στη Ν.Δ.: γεγονός που εξηγεί, ως ένα βαθμό, γιατί η Ν.Δ. παρέμενε τόσο χαμηλά –στο επίπεδο του 31%– ως πρόθεση ψήφου στις προεκλογικές δημοσκοπήσεις και, τελικώς, κατόρθωσε να ξεπεράσει το 38%.

Η δεύτερη μεγάλη κατηγορία –που αριθμεί 108 άτομα, δηλαδή το 13% του δείγματος της απόλυτα διευκρινισμένης ψήφου– είναι αυτοί που διαφοροποίησαν την τελική τους επιλογή, και ως προς τη διατυπωσόμενη πρόθεση στις αρχές Σεπτεμβρίου και ως προς την προηγούμενη ψήφο τους τον Οκτώβριο του 1993. Πρόκειται για τον καθαυτό χώρο της εκλογικής ρευστότητας και διαθεσιμότητας.

Ο μεγάλος κερδισμένος από το κρίσιμο αυτό τμήμα του εκλογικού σώματος αποδείχθηκε ο ΣΥΝ, ο οποίος ψηφίστηκε από 25 άτομα αυτής της κατηγορίας (σε σύνολο 108), χωρίς μάλιστα να προκύπτει από τα υπόλοιπα στοιχεία της έρευνας ότι οι ψηφοφόροι αυτοί διέθεταν ιδιαίτερους δεσμούς με το κόμμα που τελικώς ψήφισαν. Πρόκειται, κυρίως, για πρώην ψηφοφόρους ΠΑΣΟΚ (οι 13), αλλά υπάρχουν και σημαντικές εισροές από το χώρο της Ν.Δ. (6 άτομα), καθώς και από το Άλλο (4) και την ΠΟΛΑ (2). Διαπιστώνεται επομένως ένα υπόγειο ρεύμα των τελευταίων ημερών, που ανέβασε το ΣΥΝ στο 5,1%.

2. Οι προηγούμενες παρατηρήσεις, που έγιναν με βάση την έρευνα-panel του ΕΚΚΕ, το δείγμα της οποίας δεν μπορούσε παρά να είναι αναγκαστικά περιορισμένο, αναδεικνύουν την ιδιαίτερη σημασία που έχει η διερεύνηση της εκλογικής συμπεριφοράς *όχι επί τη βάσει προθέσεων, αλλά ως αποτύπωση πράξεων*. Και στο σημείο αυτό «οι δημοσκοπήσεις έξω από τα εκλογικά τμήματα» συνιστούν αναντικατάστατη μεθοδολογική προσέγγιση.

Με βάση τα ευρήματα της αντίστοιχης έρευνας, που οργάνωσε το Mega, η τελική αποτύπωση των εκλογικών μετατοπίσεων απεικονίζεται στον Πίνακα 1.

Όπως προκύπτει από τον πίνακα –στον οποίο, προφανώς, δε συμπεριλαμβάνονται οι νέοι ψηφοφόροι–, εκείνοι που ψήφισαν το ίδιο κόμμα το 1993 και το 1996 αντιπροσωπεύουν το 84% του εκλογικού σώματος, ενώ το 16% άλλαξε κομματική προτίμηση μεταξύ των δύο εκλογών. Αυτό το 16% των μετακινήθέντων ψηφοφόρων δε διαμόρφωσε, πάντως, κανένα κυρίαρχο ρεύμα, αλλά κατανεμήθηκε σε πολλά μικρά ρεύματα – δέκα επτά από τα οποία ξεπέρασαν το 0,2% του συνολικού εκλογικού σώματος.

Οι τρεις σημαντικότερες μετατοπίσεις –οι μόνες που σε απόλυτα μεγέθη ξεπέρασαν το 1,5%– ήταν:

- α) από το ΠΑΣΟΚ προς το ΔΗΚΚΙ
- β) από το ΠΑΣΟΚ προς τη Ν.Δ., και

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Μετακινήσεις ψηφοφόρων (1993-1996)

1993 → Ψήφος 1996	ΠΑΣΟΚ	Ν.Δ.	ΚΚΕ	ΣΥΝ	ΠΟΛΑΝ	ΛΟΠΑ
	%	%	%	%	%	%
ΠΑΣΟΚ	83,9	3,9	5,0	14,2	15,4	(*)
Ν.Δ.	4,0	91,3	(*)	(*)	25,4	(*)
ΚΚΕ	1,3	(*)	88,5	(*)	(*)	(*)
ΣΥΝ	2,2	0,8	(*)	72,7	7,0	(*)
ΔΗΚΚΙ	7,0	0,9	(*)	(*)	5,3	(*)
ΠΟΛΑΝ	0,8	1,7	(*)	(*)	42,5	(*)
ΛΟΠΑ	0,9	0,9	(*)	(*)	(*)	50,6
ΣΥΝΟΛΟ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Πηγή: Δημοσκόπηση έξω από τα εκλογικά τμήματα, ΜΕΓΑ-BVA-OPINION (Δείγμα: 10.828), όπως και για όλους τους πίνακες που ακολουθούν.

Με (*) συμβολίζονται οι μετατοπίσεις που αντιπροσωπεύονται στο δείγμα με λιγότερο από 20 άτομα, δηλαδή αντιστοιχούν σε ποσοστό μικρότερο από 0,2% του συνολικού εκλογικού σώματος.

γ) από τη Ν.Δ. προς το ΠΑΣΟΚ, φτάνοντας πάντως και οι τρεις αθροιστικά μόλις το 6,7% του συνολικού εκλογικού σώματος· κάλυψαν, δηλαδή, μόνον τα 2/5 των συνολικώς μετακινήθέντων.

Κοινό χαρακτηριστικό και των τριών αυτών ρευμάτων είναι η απόσταση που χωρίζει τους μετακινούμενους ψηφοφόρους από τα κόμματα που τελικώς ψήφισαν (βλ. Πίνακα 2).

Οι μετατοπιζόμενοι από το ΠΑΣΟΚ προς το ΔΗΚΚΙ αναφέρουν ως πρώτο λόγο της επιλογής τους (36,5%) την επιθυμία τους «να καταδικάσουν το κόμμα ή την παράταξη που δε συμπαθούν» (προφανώς το ΠΑΣΟΚ), και ως δεύτερο (32,5%) την επιθυμία τους «να υποστηρίξουν το πρόσωπο του αρχηγού του κόμματος». Αντίθετα, μόνον το 27,4% δηλώνουν ότι με την ψήφο τους ήθελαν να υποστηρίξουν το κόμμα που συμπαθούν· γεγονός που συνδυάζεται και με τη γενικότερη αποστασιοποίηση που εκφράζουν, αφού μόνο το 59% δηλώνει πως αισθάνεται κοντά στο ΔΗΚΚΙ.

Οι μετακινούμενοι από το ΠΑΣΟΚ προς τη Ν.Δ. αναφέρουν ως πρώτο λόγο την υποστήριξη του κόμματος που συμπαθούν (43,4%) και ως δεύτερο, την «καταδίκη» του κόμματος που δε συμπαθούν (30,7%). Παραμένουν, εντούτοις, εξαιρετικά αποστασιοποιημένοι

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Μετακινούμενοι ψηφοφόροι (1993-1996)

	ΔΙΑΡΡΟΕΣ ΑΠΟ		
	Ν.Δ. προς ΠΑΣΟΚ (N=145)	ΠΑΣΟΚ προς Ν.Δ. (N=173)	ΠΑΣΟΚ προς ΔΗΚΚΙ (N=305)
Πόσο κοντά αισθάνονται στο κόμμα που ψήφισαν			
Πολύ κοντά	25,3	16,3	27,7
Κοντά	25,3	19,9	31,4
Ούτε κοντά - ούτε μακριά	32,2	39,8	31,8
Μακριά - πολύ μακριά	15,8	22,8	8,0
Για ποιο λόγο το ψήφισαν			
Για να υποστηρίξουν το πρόσωπο του αρχηγού	42,5	15,7	32,5
Για να υποστηρίξουν το κόμμα που συμπαθούν	41,1	43,4	27,4
Για να καταδικάσουν το κόμμα που δε συμπαθούν	12,3	30,7	36,5

από τη Ν.Δ., αφού μόνον το 36% δηλώνουν πως αισθάνονται «κοντά ή πολύ κοντά της», το 40% «ούτε κοντά ούτε μακριά» και το 23% «μακριά ή πολύ μακριά».

Οι μετακινούμενοι, τέλος, από τη Ν.Δ. προς το ΠΑΣΟΚ αναφέρουν ως κύριους λόγους: πρώτον, την επιθυμία τους «να υποστηρίξουν το πρόσωπο του αρχηγού» (δηλαδή το σημερινό πρωθυπουργό) (42,5%) και δεύτερον (41,5%), την επιθυμία τους να «υποστηρίξουν το κόμμα που συμπαθούν». Παρ' όλα αυτά, μόνον οι μισοί δηλώνουν πως αισθάνονται «κοντά ή πολύ κοντά» στο κόμμα που ψήφισαν, ενώ το 16% δηλώνουν πως αισθάνονται «μακριά ή πολύ μακριά».

3. Οι προηγούμενες επισημάνσεις παραπέμπουν σε ένα κρίσιμο ζήτημα, που αφορά στη σχέση *κομματικής ταύτισης και ψήφου* (βλ. Πίνακες 3 και 4). Η «δημοσκόπηση έξω από τα εκλογικά τμήματα», που οργάνωσε το Mega, περιελάμβανε τρεις ερωτήσεις που αφορούσαν, άμεσα ή έμμεσα, το ζήτημα αυτό:

– Η πρώτη αναφερόταν στην απόσταση που αισθάνεται ο ψηφοφόρος από το κόμμα που επιλέγει (δηλαδή μια σχετικώς άμεση μέτρηση της κομματικής ταύτισης).

– Η δεύτερη αναφερόταν στο χρόνο της απόφασης.

– Και η τρίτη αναφέρεται στα κριτήρια της ψήφου με τρεις επιλογές:

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Κομματική ταύτιση

	Πολύ κοντά	Κοντά	Σύνολο Πολύ κοντά & κοντά	Ούτε κοντά ούτε μακριά	Μακριά ή πολύ μακριά
ΣΥΝΟΛΟ	36,5	27,1	63,6	24,4	8,1
ΗΛΙΚΙΑ					
18-24 ετών	24,3	25,6	49,8	33,8	12,8
25-34 ετών	25,4	29,0	54,4	32,3	10,2
35-44 ετών	34,6	28,6	63,2	25,4	7,3
45-54 ετών	42,6	26,4	69,0	20,1	6,0
55-64 ετών	50,7	24,4	75,1	15,4	6,1
65 & άνω	49,0	26,8	75,8	13,7	5,7
ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ					
Έως μερικές τάξεις					
Δημοτικού	48,4	24,2	72,5	17,2	7,8
Δημοτικό (πλήρες)	44,4	27,4	71,7	19,9	6,2
Μέση εκπαίδευση (μερική ή πλήρης)	35,9	27,6	63,5	26,0	8,8
Ανωτέρα/Ανωτάτη εκπαίδευση	31,7	28,8	60,5	28,3	9,0
ΨΗΦΟΣ 1996					
ΠΑΣΟΚ	37,6	29,3	66,9	24,1	6,4
Ν.Δ.	41,0	26,3	67,3	23,2	6,7
ΚΚΕ	43,7	25,5	69,2	20,4	7,9
ΣΥΝ	21,8	33,1	54,8	32,9	10,0
ΔΗΚΚΙ	26,7	28,9	55,6	30,1	11,3
ΠΟΛΑΝ	29,7	28,3	57,9	30,7	8,2
Λοιπά	24,2	16,8	40,9	30,5	25,5

α) επιθυμούσα, κυρίως, να υποστηρίξω το πρόσωπο του αρχηγού του κόμματος ή της παράταξης που ψήφισα·

β) επιθυμούσα να υποστηρίξω το κόμμα ή την παράταξη που συμπαθώ, και

γ) επιθυμούσα να καταδικάσω το κόμμα ή την παράταξη που δε συμπαθώ.

Συνδυάζοντας τις τρεις αυτές προσεγγίσεις, διαμορφώνεται μια γενικότερη τυπολογία του εκλογικού σώματος, η οποία απεικονίζεται στον Πίνακα 5. Ως αρνητικοί ψηφοφόροι στον πίνακα αυτόν ορίζονται όσοι στην ερώτηση για τα κριτήρια της ψήφου επέλεξαν την απάντηση: «για να καταδικάσω το κόμμα κλπ.».

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Χρόνος απόφασης

	Παραδοσιακοί ψηφοφόροι (πάντα αυτό ψηφίζω)	Ταλαντευόμενοι ψηφοφόροι (αποφάσισα εδώ και μερικούς μήνες ή εβδομάδες)	Αναποφάσιστοι ψηφοφόροι (αποφάσισα τις τελευταίες ημέρες ή σήμερα)
ΣΥΝΟΛΟ	66,0	15,7	15,4
ΗΛΙΚΙΑ			
18-24 ετών	43,0	24,8	30,3
25-34 ετών	58,5	19,6	20,3
35-44 ετών	66,0	16,1	14,2
45-54 ετών	73,3	12,3	10,4
55-64 ετών	78,8	10,4	7,6
65 & άνω	80,4	8,9	7,8
ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ			
Έως μερικές τάξεις			
Δημοτικού	79,4	9,0	9,0
Δημοτικό (πλήρες)	75,0	10,8	11,4
Μέση εκπαίδευση (μερική ή πλήρης)	66,7	15,2	16,3
Ανωτέρα/Ανωτάτη εκπαίδευση	57,9	22,0	18,6
ΨΗΦΟΣ 1996			
ΠΑΣΟΚ	74,0	12,6	11,4
Ν.Δ.	75,1	12,2	10,0
ΚΚΕ	74,5	11,9	11,7
ΣΥΝ	42,0	24,3	30,5
ΔΗΚΚΙ	6,9	48,3	41,9
ΠΟΛΑΝ	33,8	35,9	25,9
Λοιπά	21,5	25,8	49,7

Από τον πίνακα 5 προκύπτει ότι το ΠΑΣΟΚ κατόρθωσε να υπερισχύσει της Ν.Δ., εξασφαλίζοντας σημαντική απόσταση από αυτήν, στην κρίσιμη κατηγορία των κομματικά αποστασιοποιημένων ψηφοφόρων, που ταλαντεύονταν ή παρέμεναν αναποφάσιστοι μέχρι την τελευταία στιγμή. Ειδικότερα μάλιστα στον κρίσιμο χώρο των αναποφάσιστων, όπου, όπως φαίνεται στον Πίνακα 6, οι μετακινήσεις έγιναν προς κάθε κατεύθυνση, το τελικό ισοζύγιο ήταν σχετικώς ευνοϊκό για το ΠΑΣΟΚ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5
Κομματική ταύτιση και ψήφος
(N=9.914)

	ΠΑΣΟΚ	Ν.Δ.	ΚΚΕ	ΣΥΝ	ΔΗΚΚΙ	ΠΟΛΑΝ	Λοιποί
I. Παραδοσιακοί ψηφοφόροι (N=6.821)	45,5	42,5	6,2	3,2	0,4	1,5	
Iα. Κομματικά ταυτισμένοι (N=4.977)	46,4	42,2	6,0	3,2	0,2	1,4	
Iβ. Κομματικά αποστασιοποιημένοι (N=1.400)	47,1	41,6	5,8	3,0	0,8	0,9	
Iγ. Αρνητικοί (N=444)	26,8	50,9	9,4	3,3	2,2	4,1	
II. Ταλαντευόμενοι ψηφοφόροι (N=1.606)	33,6	29,9	4,2	8,0	13,6	6,7	
IIα. Κομματικά ταυτισμένοι (N=802)	36,1	28,2	4,1	7,5	13,8	7,7	
IIβ. Κομματικά αποστασιοποιημένοι (N=490)	40,4	31,4	3,7	8,5	8,5	5,6	
IIγ. Αρνητικοί (N=314)	16,4	31,3	6,8	8,2	21,3	5,7	
III. «Αναποφάσιστοι» ψηφοφόροι (N=1.487)	32,5	26,3	4,5	10,7	12,6	5,2	
IIIα. Κομματικά ταυτισμένοι (N=363)	35,7	22,9	6,7	9,6	14,3	4,8	
IIIβ. Κομματικά αποστασιοποιημένοι (N=639)	42,8	28,4	2,7	10,3	7,1	4,4	
IIIγ. Αρνητικοί (N=485)	17,3	22,2	5,3	12,3	20,0	7,4	15,6

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Μετακινήσεις αναποφάσιτων 1993-1996 (N=1.510)

1993 → Ψήφος 1996	ΠΑΣΟΚ N=563 %	Ν.Δ. N=315 %	ΚΚΕ N=36 %	ΣΥΝ N=75 %	ΠΟΛΑΝ N=123 %	ΛΟΙΠΑ N=72 %	Δεν ψήφ. N=327 %
ΠΑΣΟΚ	47,0	15,1	(*)	34,4	17,8	(*)	34,9
Ν.Δ.	11,7	57,8	(*)	(*)	32,3	(*)	27,8
ΚΚΕ	4,2	(*)	43,9	(*)	(*)	(*)	(*)
ΣΥΝ	9,6	5,6	(*)	36,0	13,7	(*)	10,3
ΔΗΚΚΙ	22,0	5,0	(*)	(*)	(*)	(*)	7,2
ΠΟΛΑΝ	(*)	6,6	(*)	(*)	21,3	(*)	4,8
ΛΟΙΠΑ	3,0	6,9	(*)	(*)	(*)	45,1	11,3
ΣΥΝΟΛΟ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

4. Οι «δημοσκοπήσεις έξω από τα εκλογικά τμήματα» προσφέρουν επίσης ανεκτίμητες πληροφορίες, λόγω του ιδιαίτερα μεγάλου δείγματος (περίπου 10.000 άτομα), για την επαγγελματική, μορφωτική και ηλικιακή δομή της ψήφου (βλ. Πίνακες 7 και 8).

Συνδυάζοντας τα τρία προηγούμενα κοινωνικο-δημογραφικά κριτήρια, μπορεί κανείς να εντοπίσει ορισμένα κρίσιμα δεδομένα που προσδιορίζουν τις εστίες δύναμης, αλλά και τους χώρους αδυναμίας κάθε κόμματος.

Το ΠΑΣΟΚ συγκεντρώνει τα *υψηλότερα ποσοστά του* στους μισθωτούς του δημοσίου τομέα, με πτυχίο το πολύ δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Αντίθετα, η κατοχή και μόνο πανεπιστημιακού διπλώματος μειώνει τη δύναμη του ΠΑΣΟΚ κατά επτά ποσοστιαίες μονάδες. Ας σημειωθεί πάντως, ότι η εικόνα αυτή της πλήρους κυριαρχίας του ΠΑΣΟΚ στους μισθωτούς του δημοσίου τομέα ανατρέπεται πλήρως, αν η ανάλυση περιοριστεί μόνο σε εκείνους που έχουν ηλικία άνω των 55 ετών – έχουν δηλαδή διοριστεί στο δημόσιο αρκετά πριν από τη μεταπολίτευση. Στην ηλικιακή αυτή κατηγορία και ανεξάρτητα από μορφωτικό επίπεδο, το ΠΑΣΟΚ συγκεντρώνει μόλις το 37% και η Ν.Δ. το 53%. Αντίστοιχα υψηλά ποσοστά (περίπου 48%) διατηρεί επίσης το ΠΑΣΟΚ στα χαμηλά στρώματα του οικονομικά μη ενεργού πληθυσμού (οικιακά και συνταξιούχοι, με μορφωτικό επίπεδο το πολύ Δημοτικού).

Τα χαμηλότερα ποσοστά του παρουσιάζει το ΠΑΣΟΚ στους εργαζόμενους στον ιδιωτικό τομέα, με πανεπιστημιακό δίπλωμα (35%)

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

Επαγγελματική δομή της ψήφου

Επάγγελμα	ΠΑΣΟΚ	Ν.Δ.	ΚΚΕ	ΣΥΝ	ΔΗΚΚΙ	ΠΟΛΑΝ
Οικονομικά Ενεργοί	41,6	36,4	5,6	6,1	4,4	3,3
Αγρότες	38,3	46,1	5,1	1,4	3,8	3,7
Εμποροβιοτέχνες & ανεξάρτητοι εργ.	38,5	37,9	6,6	4,9	6,4	2,9
Ελεύθεροι επαγγελματίες	36,2	38,7	5,6	9,8	2,1	3,7
Μισθωτοί δημοσίου (Δ.Ε. & Μ.Ε.)	53,7	33,1	4,1	2,7	3,0	2,5
Μισθωτοί δημοσίου (πτυχ. ΤΕΙ-ΑΕΙ)	46,1	33,4	3,0	10,5	2,9	2,4
Μισθωτοί ιδιωτικού (Δ.Ε. & Μ.Ε.)	43,2	32,3	6,9	5,3	6,0	3,7
Μισθωτοί ιδιωτικού (πτυχ. ΤΕΙ-ΑΕΙ)	35,1	37,3	5,6	10,2	3,6	3,7
Οικονομικά μη Ενεργοί	41,2	41,9	5,6	3,5	4,0	2,0
Άνεργοι	38,9	36,2	5,6	3,0	7,9	4,8
Φοιτητές	37,0	40,3	4,3	7,4	3,9	3,0
Οικιακά (το πολύ Δημοτικού)	47,0	39,7	5,1	2,0	4,2	1,5
Οικιακά (μερική Μ.Ε. & άνω, 18-44 ετών)	39,6	42,5	4,3	4,3	4,9	3,2
Οικιακά (μερική Μ.Ε. & άνω, 45+ ετών)	33,8	53,3	5,2	1,9	3,4	0,9
Συνταξιούχοι (το πολύ Δημοτικού)	49,0	33,6	9,1	2,5	3,6	1,2
Συνταξιούχοι (μερική Μ.Ε. και άνω)	36,2	47,6	5,0	3,2	4,3	2,1

– δηλαδή, δέκα ποσοστιαίες μονάδες λιγότερο από το αντίστοιχο ποσοστό του στο δημόσιο τομέα. Και στο σημείο αυτό, το μορφωτικό επίπεδο λειτουργεί καθοριστικά για τη δόμηση της εκλογικής βάσης του ΠΑΣΟΚ, αφού η δύναμή του στους εργαζόμενους στον ιδιωτικό τομέα, με πτυχίο το πολύ δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, φτάνει το 43%.

Ο χώρος της μισθωτής εργασίας αποτελεί χωρίς αμφιβολία το κύριο σημείο αδυναμίας για τη Ν.Δ., αφού συνολικά, σε δημόσιο και ιδιωτικό τομέα, δεν ξεπερνά το 34%. Η αδυναμία στο χώρο αυτό είναι γενικευμένη – ανεξάρτητα από μορφωτικό επίπεδο ή τη διάκριση δημόσιου/ιδιωτικού τομέα. Η κυριότερη διαφοροποίηση που εντοπίζεται αφορά στην ηλικία των μισθωτών. Ενώ σε όλες τις άλλες ηλικιακές ομάδες η δύναμή της ξεπερνά, έστω και λίγο, το 35%, στην κρίσιμη «γενιά της μεταπολίτευσης», σήμερα 35 έως 45 ετών, πέφτει στο 27% και μάλιστα στα ανώτερα μορφωτικά στρώματα (πτυχίο ΑΕΙ/ΤΕΙ) μόλις φτάνει το 24,5%.

Σε αντιπαράθεση με το χώρο της μισθωτής εργασίας, η Ν.Δ. συγκεντρώνει τα υψηλότερα ποσοστά της στα τμήματα του οικονομι-

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

Ηλικιακή δομή της ψήφου

ΗΛΙΚΙΑ	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65 & άνω
Ν.Δ.	39,8	36,0	32,0	38,9	45,2	42,0
ΠΟΛΑΝ	3,4	4,5	2,9	2,1	2,4	1,1
ΣΥΝΟΛΟ Δεξιάς	43,2	40,5	34,9	41,0	47,6	43,1
ΠΑΣΟΚ	40,4	39,5	44,4	42,9	39,4	41,5
ΔΗΚΚΙ	3,4	4,9	5,0	5,0	3,5	3,3
ΣΥΝ	5,2	6,4	7,2	4,5	2,7	2,3
ΚΚΕ	3,7	4,9	6,3	5,0	5,8	8,4
ΣΥΝΟΛΟ Αριστεράς	52,7	55,7	62,9	57,4	51,4	55,5
ΛΟΙΠΑ	4,1	3,7	2,2	1,6	0,9	1,4
ΣΥΝΟΛΟ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

κά μη ενεργού πληθυσμού, σχετικώς μεγάλης ηλικίας, και με τουλάχιστον μεσαίο μορφωτικό επίπεδο (όπως, π.χ., νοικοκυρές με τουλάχιστον δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ηλικίας 45 ετών και άνω, όπου η Ν.Δ. φτάνει το 53,3%).

Το σχόλιο που θα μπορούσε να γίνει στο σημείο αυτό είναι ότι αν η προδικατορική ΕΡΕ μπορούσε να κυβερνήσει, έχοντας ως προνομιά εκλογικά ακροατήρια τους αγρότες, τις εύπορες νοικοκυρές και τους σχετικά υψηλοσυνταξιούχους, ωστόσο, τα ίδια αυτά στρώματα δεν παρέχουν πλέον καμία δυναμική για να κυβερνηθεί η Ελλάδα στις παραμονές του 21ου αιώνα.

Το ΚΚΕ διαθέτει την υψηλότερη επιρροή του στους χαμηλοσυνταξιούχους (9,1%), στους μισθωτούς του ιδιωτικού τομέα χωρίς πανεπιστημιακό δίπλωμα (6,9%) και στους εμποροβιοτέχνες (6,6%). Είναι πάντως αξιοπερίεργο ότι η εκλογική βάση του ΚΚΕ είναι αυτή που παρουσιάζει τις συγκριτικά μικρότερες διακυμάνσεις, με βάση τα τρία διαθέσιμα κοινωνικο-δημογραφικά κριτήρια.

Όσον αφορά, τέλος, τον ΣΥΝ, η δομή της εκλογικής βάσης αποτελεί τον εντυπωσιακότερο ίσως συνδυασμό των τριών προαναφερθέντων κριτηρίων. Ο ΣΥΝ προσεγγίζει ή ξεπερνά το 10% σε τρεις μόνον κατηγορίες: στους μισθωτούς δημοσίου τομέα με πανεπιστημιακή εκπαίδευση (10,5%), στους μισθωτούς ιδιωτικού τομέα με πανεπιστημιακή εκπαίδευση (10,2%) και στους ελεύθερους επαγγελματίες (9,8%). Ειδικότερα μάλιστα, όσον αφορά τη λεγόμενη «γενιά της μεταπολίτευσης», που απασχολείται στις κατηγορίες αυτές, τα ποσοστά του ΣΥΝ φτάνουν σχεδόν το 15%.